

Valstybės teatro baleto trupės gastrolės Monte Karle ir Londone 1935 metais

Helmutas Šabasevičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105

El. paštas: helmutass@gmail.com

Valstybės teatre Kaune 1925 m. pirmą savarankišką spektaklį – Leo Delibes'o „Kopeliją“ – parodžiusios baleto trupės veikla nemažai tyrinėta, paskelbta straipsnių apie atskirus to laikotarpio baleto menininkus – choreografus, šokėjus, taip pat scenografus, prisidėjusius prie šios meno šakos spartaus formavimosi ir augimo. Vis dėlto atskiri priešškario Lietuvos baleto istorijos faktai nusipelnė atidesnio žvilgsnio, kompleksiškesnių tyrimų. Toks yra ypatingas šio laikotarpio Lietuvos teatro istorijos faktas – baleto trupės gastrolės Monte Karle ir Londone 1935 m. pradžioje. Šio straipsnio tikslas – naudojantis iki šiol menkai žinoma archyvine medžiaga aptarti šį reikšmingą Lietuvos respublikos baleto ir kultūros politikos įvykį, išryškinti aplinkybes, kurių kontekste subrendo mintis pristatyti Lietuvos baleto meną užsienyje, atskleisti, kaip šis sumanymas buvo įgyvendintas, kokios buvo (ir galėjo būti) jo kultūrinės ir meninės pasekmės.

RAKTAŽODŽIAI: baletas, choreografija, reprezentacinis menas, teatro vadyba

Nuo 1931 m. rudens iki 1935-ųjų pavasario Valstybės teatre Kaune dirbusių rusų baleto menininkų Veros Nemčinovos, Anatolijaus Obuchovo ir Nikolajaus Zverevo veikla praturtino jaunos Lietuvos baleto trupės repertuarą sudėtingais klasikinio repertuaro ir naujoviškais modernios choreografijos spektakliais, o žiūrovus supažindino su aukštos kokybės klasikinio baleto atlikimo technika – visi rusų artistai buvo patyrę profesionalai, dalyvavę Sergejaus Diagilevo vadovaujamų *Ballet Russes* trupių spektakliuose, dirbę su sparčiai garsėjančiais baleto menininkais. Dar iki atvykstant į Kauną Lietuvoje Nemčinovos pavardė buvo žinoma – apie ją rašyta 1927-ųjų *Lietuvos žiniuose*, stebintis jos šokio tvirtumu ir ištverme: „Radio žiniomis, rusų baleto žvaigždė Nemčinova padarė naują pasaulinį rekordą, be sustojimo apsisukdama ant vienos kojos 38 kartus. Ligšiol tik keturios pasauly balerinos galėjusios padaryti po 32 piruetus ant vienos kojos. Nemčinovos kojos apdraustos 150 000 dolerių sumai. <...> Anglų ir amerikiečių spauda vadina rusų baleriną ‘Ežero gulbė Nemčinova’¹. Gerai buvo žinomas ir Anatolijus Obuchovas, vadinamas „princų karaliumi“².

Pakviesti į Valstybės teatrą pirmiausiai kaip gastrolieriai, vėliau jie pasirašė sutartį nuolatiniam darbui, kuri kasmet buvo pratęsiama. Beveik visuose 1931–1935 metų baleto spektakliuose pagrindines partijas atlikdavo būtent jie, bet jų atstovaujamas baleto menas ne visų buvo vertinamas kaip būtinausia Lietuvos meno rūšis, abejojant rusų baleto artistų dalyvavimu tautinės Lietuvos kultūros plėtroje. 1933 m. išplėskusioje diskusijoje be užuolankų buvo klausama: „Ar iš viso reikalinga mažai neturtingai Lietuvai atskiras baletas? <...> Mums brangesnė yra visa ta begalė -ovų, -evų, -inų, kurie sukinėjasi balete, negu tikri lietuviai“³; „Mūsų solistai paversti kordebaletu <...>, regresuoja <...>, kur pastangos pakelti, įgudinti mūsų lietuviškus darbininkus, paruošti juos atsakingam darbui?“⁴ Tokios publikacijos spaudoje paskatino Valstybės teatro baleto artistus pa-

1 Meno žinios 1927 09 21: 4.

2 Ruzgaitė 2010: 30.

3 Tema ir variacijos 1933: 50.

4 Kas nedirba, tas neklęsta 1933.

skelbti viešą laišką, ginantį į Kauną atvykusius rusų baletų šokėjus. Jų kreipimasis savo ruožtu sulaukė atsakomosios intelektualų reakcijos: „Daina šimteriopai daugiau sveria dvasiniam šalies auklėjimui ir kėlimui negu visi baletai ir šokiai. <...> Klausimas tik, kas pirmoje eilėje remtina? Literatūra, daina ar baletas? Kas daugiau reikšmės turi mums: ar Maironis, Kudirka, Vydūnas, Krėvė, Putinas, Čiurlionis, Rimša, Galdikas ir kt. – ar rusų imperatoriškojo baletų šokėjai plius būrelis vietinių, irgi daugiausia nelietuvių“⁵. Jonas Kossu-Aleksandravičius *Naujosios Romuvos* puslapiuose rašė ir apie teatro, ir apie baletų meno visuomeninę izoliaciją, ryškino šių meno šakų konservatyvumą bei vien reprezentacinę reikšmę, neaplenkdamas ir tautinio klausimo: „Jūs galite išmokyti lietuviškai kalbėti, bet lietuviškai jausti jums negalima. Būtų net neprotinga reikalauti iš jūsų tautiško jausmo. <...> Jūs būkite šokėjai. Būkite lojalūs. Šokite teatre, namuose svajokite prie Tulos samovaro ir šmotelio cukraus o Moskvie riekie. Mes juk nenorime, kad jūs lietuviais taptumėte“. Šios mintys buvo išsakomos gana aktualių tuo metu diskusijų apie meno ir gyvenimo sąsajas kontekste: „Kam galų gale teatras, jei jis į mus nekalba? Menas menui? Menas tyras kaip ašara? Dabar mūsų teatras yra tik reprezentacijai <...>, bet ne bendrai lietuviui ir ne Lietuvos reikalams. <...> Kas gali pulti teatrą dėl jo nemeniškumo. Jis per daug meniškasis. Jo meniškumas perdėtas. Jis savo meniškumu ir juokingas, ir graudus. <...> Teatras ne povas. Ne vien gražumui, meniškumui. O mūsų teatras vis dėlto ir povas, ir papūga. Tik padabai. Jokios naudos“⁶.

Aštrias diskusijas apie teatro apskritai ir baletų konkrečiai reikalingumą Lietuvos kultūrai apmąšino netrukus pastatyti pirmieji Nikolajaus Zverevų baletai pagal lietuvišką muziką – Juozo Gruodžio „Jūratė ir Kastytis“, Vytauto Bacevičiaus „Šokių sukury“ ir Balio Dvariono „Piršlybos“. O 1935 m. pradžioje įvykusios baletų trupės gastrolės Monte Karle ir Londone jau nebeleido abejoti reprezentacine baletų meno reikšme.

Dirbdami Kaune rusų baletų šokėjai mėgavosi išskirtine padėtimi ir su nedidelėmis išimtimis šoko pagrindines partijas visuose spektakliuose, tačiau Kauno publikos dėmesio jiems nepakako – vasaros atostogų, o kartais ir sezono metu jie vykdavo gastroliuoti su kitomis baletų trupėmis. Štai 1934 m. balandžio 19 d. teatras švietimo ministrui pranešė taip „savo darbą sutvarkęs, kad juos [Nemčinovą ir Obuchovą – H. Š.] galima komandiruoti be algos, be kelionpinigių ir dienpinigių gastrolėms į Prancūziją ir Afriką nuo š. m. balandžio 23 d. vienam mėnesiui“⁷.

Gali būti, kad šių gastrolių metu kilo sumanymas surengti visos Valstybės teatro baletų trupės gastroles. Kaip vieno iš organizatorių paprastai minima garsaus impresarijus, tuometinio Monte Karlo teatro direktoriaus Rene Blumo pavardė, tačiau Literatūros ir meno archyve išlikę dokumentai tvirtina, kad tariantis dėl viešnagės Monte Karle daug nuveikė Vera Nemčinova, susirašinėjusi su Paryžiuje, Gramont gatvėje Nr. 16, įsikūrusiu „Europos teatro biuru“ (*Office Théâtral Européen*), organizuojančiu koncertus, spektaklius ir gastroles, kuriam vadovavo Vasilijus Voskresenskis (beje, 1880 ar 1886 gimęs Kaune) – W. de Basilio pseudonimu žinomas rusų impresarijus. Baletų gastrolių Monte Karle klausimus su V. Nemčinova derino W. de Basilio atstovė Nadine (Nadiežda) Bouchonnet. Iš jos laiškų akivaizdu, kad galbūt rūpindamasi savo honorarais ir pelnu tuometinė Kauno baletų

5 Lietuviška baletomanija, arba nusidavimai apie susipamfletinusius profesorius 1933: 413.

6 J. Kossu-Aleksandravičius. Dėl baletų išsišokimo. *Naujoji Romuva*. 1933 (iškarpa iš O. Dubeneckienės rinkinio. *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus*).

7 Václavo Kasakaičio raštas Švietimo ministrui, 1934 04 19. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 113. L. 89.

žvaigždė išsireikalavo, kad tuo laiku Monte Karle negastroliuotų jokia kita baletų trupė⁸. V. Nemčinovos ir N. Bouchonnet sprendimu Monako princo šventei – sausio 17 d. – nuspręsta parodyti nuotaikingą lietuvišką veikalą – Balio Dvariono „Piršlybas“⁹.

Iš laiško aiškėja ir įdomus faktas, jog gastrolių organizatoriai baiminosi į programą įtraukti ilgus kelių veiksmų baletus – prie vienaveiksmių įvairios tematikos ir stilstikos spektaklių Vakarų Europos publiką įpratino būtent S. Diagilevo organizuojamos baletų gastrolės. Tame pačiame laiške tariamasi ir dėl užrašų afišose – šį kultūros politikai svarbų dalyką taip pat derino N. Bouchonnet ir V. Nemčinova. Svarstyti du variantai: „Lietuvos nacionalinės operos baletas su Vera Nemčinova ir Anatolijumi Obuchovu, baletmeisteris Nikolajus Zverevs“ arba „Lietuvos nacionalinis baletas ir t. t.“ Gastrolėms Monte Karle pasirinktas pirmasis, o Londono programose skelbiamas antrasis variantas. Monte Karlo afišose smulkesniu šriftu išvardyti ir kiti svarbūs partijas spektakliuose atliekantys baletų artistai.

Į gastrolės baletų trupę vyko be orkestro: sutarta, kad šokėjai privalo būti Monte Karle sausio 12 d., kad 13-osios rytą būtų galima repetuoti, o dirigentas Leo Hofmekleris su partitūromis turėjo atvykti prieš penkias dienas ir parengti orkestrą. Kai kurias natas teko nuomoti: pavyzdžiui, už vieną Maurice'o Ravelio „Bolero“ spektaklį reikėjo mokėti 500 frankų, už du – 800 ir už tris – 1 100; „ir tai po didelių derybų, beje, pigiau, nei tada, kai ėmiau Nižinskai“¹⁰, – rašė N. Bouchonnet, tad galima spręsti ją dirbus su daugeliu to meto baletų menininkų.

N. Bouchonnet įspėjo, kad reikia labai atsakingai organizuoti ir artistų, ir dekoracijų pervežimą – kaip vėliau paaiškėjo, nerimauta ne be pagrindo.

Iš V. Nemčinovos ir N. Bouchonnet susirašinėjimo aiškėja, kad Valstybės teatras nebuvo labai suinteresuotas šiomis gastrolėmis – delsiama atsakyti į laiškus arba visiškai į juos neatsakoma. Akivaizdu, kad svarbiausias asmuo šiose gastrolėse buvo V. Nemčinova, nes su ja derintas repertuaras: nutarta atsisakyti baletų „Tuščias atsargumas“, svarstyta dėl „Bolero“ ir Franciso Puolenco „Aubade“, ankstyvo George'o Balanchine'o kūrinio, „nes tai trumpi baletai, tokių ir pageidavo direkcija, nes jie mano, kad kai spektaklį sudaro trys baletai, tai jei vienas nepatiks, visada galima įspūdi pataisyti kitu baletu. O Jūs iš trumpų baletų teturite „Karnavalą“, „Piršlybas“, „Islamėją“ ir viskas“¹¹. Taigi nutarta pasiimti „Aubade“ ir „Bolero“ kostiumus bei dekoracijas, o prireikus juos rodyti; už natas mokėti per pusę: „pusę Jūs, o kitą pusę – aš, nes Monte Karlo direkcija daugiau neduos nė franko“¹². Tačiau nei „Aubade“, nei „Bolero“ gastrolių afišose nebuvo.

Iš pradžių buvo suderėta dėl 35 asmenų grupės (V. Nemčinova, A. Obuchovas, N. Zverevs, L. Hofmekleris, 2 techniniai darbuotojai ir 29 baletų artistai), tačiau artistų buvo 27, todėl nuspręsta papildomus statistus samdyti Monte Karle. Taip pat sutarta, kad bus naudojamos vietinės pilkos drobinės uždangos, tad vežti jų iš Kauno nereikės¹³.

Akivaizdu, kad V. Nemčinova rūpinosi galimybėmis parodyti Lietuvos baletų spektaklius kituose miestuose – Kanuose, Marselyje, Lione; galvota apie vieną ar du spektaklius,

8 N. Bouchonnet laiškas V. Nemčinovai, 1934 10 17. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 3.

9 Kaip galima spręsti iš baletų darbo dienyno, „Piršlybos“ kartu su „Karnavalu“, „Islamėjumi“ ir „Šokių siuita“ buvo parodytos sausio 16 d. Ar spektaklis kaip nors buvo siejamas su Monako princo švente, duomenų nėra.

10 N. Bouchonnet laiškas V. Nemčinovai, 1934 10 17. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 3 ap.

11 N. Bouchonnet laiškas V. Nemčinovai, 1934 11 09. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 5.

12 Ten pat.

13 N. Bouchonnet laiškas V. Nemčinovai, 1934 11 30. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 12.

svarstyta dėl spektaklių, siūlomų kitiems miestams, kainų (Monte Karlo teatras už vieną spektaklį mokėjo 11 500 frankų).

Buvo iškilę šiokių tokių keblumų dėl „Kopelijos“ natų, nes vienintelis trijų veiksmy variantas visam sezonui buvo išnuomotas Provansui, todėl teko derėtis, kad natas būtų galima pernuomoti dviem savaitėms; jei nebūtų pavykę gauti leidimo dėl trijų veiksmy, būtų tekę rodyti dviejų veiksmy spektaklį¹⁴.

Akivaizdu, kad investuoti į gastroles Valstybės teatras nebuvo linkęs – visos išlaidos turėjo būti padengtos iš 110 000 frankų, kurie buvo suderėti už visus spektaklius, avanso sumokant 55 000 frankų¹⁵. Iš šios sumos N. Zverevui, L. Hofmekleriui, V. Nemčinovai ir A. Obuchovui ketinta pirkti II klasės bilietus iš Kauno į Monte Karlą ir atgal, visiems baleto artistams ir techninio personalo tarnautojams – iš Kauno į Eitkūnus ir iš Marselio į Monte Karlą – II klasės, o visą kitą kelią – III klasės bilietus; visiems baleto artistams ir techninio personalo tarnautojams numatyta mokėti po 40 frankų dienpinigių, N. Zverevui, L. Hofmekleriui ir A. Obuchovui – po 70 frankų dienpinigių, o V. Nemčinovai – po 2 000 frankų už kiekvieną spektaklį¹⁶.

Prieš kelionę į Monte Karlą buvo sudarytos tvarkos taisyklės: „Visi gastrolių dalyviai ypačiai prašomi visur rodyti aukštos kultūros ir mandagumo pavyzdį; Kelionėje draudžiama – a) lošti kortomis iš pinigų, b) vežti bet kuriuos daiktus, galinčius sudaryti muitinėse nesusipratimų, ir c) kelti triukšmą. <...> Visuomet gastrolėse atsiminkime, kad atstovaujame valstybei. Tad laikykime aukštos jos garbės vėliavą. Mūsų elgesiai sudarys nuomonę apie mūsų ir visos Tautos kultūrą“. Gastrolių dalyviai tarpusavy turėjo kalbėtis lietuviškai¹⁷, tad nekyla abejonių, jog suderinus gastrolių smulkmenas, jas pradėta vertinti kaip ypač svarbų Lietuvos valstybės kultūros įvykį.

Monte Karle prie Valstybės baleto trupės turėjo prisijungti Bronius Kelbauskas, pasak to meto Kauno spaudos, „gambiausias lietuvis baletistas, pasirašęs 2 mėn. sutartį su garsiu Monte Karlo prancūzų baletu“¹⁸.

Pirmą kartą į užsienį gastrolių vykstančius baleto artistus dėmesiu lepino spauda – pasirodė nemažai informacinių straipsnių apie būsimą kelionę¹⁹, tačiau gastrolės prasidėjo nemalonumais. Dėl Kauno transporto bendrovės „Skuba“ kaltės vagonai su spektaklių dekoracijomis ir rekvizitu, pagal sutartį į Monte Karlą turėję atvykti sausio 13 dieną, įstrigo Vokietijos-Prancūzijos pasienyje. Atsakingam už organizacinius ir finansinius reikalus Adolfui Butkui su Monte Karlo kazino direkcija teko skubiai spręsti šiuos klausimus. Vis dėlto dekoracijos į Monte Karlą buvo pristatytos tik sausio 15 d., o tą vakarą numatytas spektaklis „Raimonda“ buvo atšauktas ir nukeltas į sausio 18-ąją. „Visas bagažas buvo užkliuvęs vokiečių-francūzų sienoj ir ten iš Monte-Carlo teko siųsti specialų žmogų, kad jis jas, t. y. dekoracijas atgabentų čia. Viskas kas įvyko laiške neįmanoma parašyti. Čia susidarė tokia painiava, kurią išsiaiškinti būtinai reikia iš Kauno atsiųsti specialus

¹⁴ Ten pat: l. 12 a. p.

¹⁵ V. Kasakaičio raštas Švietimo Ministerijos Kultūros Reikalų Departamentui, 1934 12 15. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 22.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ P. P. baleto artistams, vykstantiems gastrolių į Monte Karlo, 1935 01 09. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 11 (lapas nenumeruotas).

¹⁸ B. Kelbauskas. *Naujoji Romuva*. 1935 01 20. Nr. 3: 53.

¹⁹ Valstybės baleto visas ansamblis 1934 12 16. Nr. 205-6: 913.

žmogus, kuris gerai žino francūzų kalbą. Nepapratai daug mums padėjo direkcija Casino, N. Bouchonnet ir mūsų garbės konsulas Nicoj. Dabar būtinai telegrafu [paryškinta Butkaus – H. Š.] siųskite mums mažiausiai 20.000 fr. Geriau būtų 25.000 fr. [paryškinta Butkaus – H. Š.] kad kaip nors sutvarkyti šituos laikinus deficitus, nes gali įvykti labai nemalonūs skandalas, jeigu viešbučio savininkas pareikalau už viešbutį mokėti. Žmonės sėdi be cento, nes iki šiol dar niekas negavo dienpinigių. Visiems buvo Tamstos pažadėta, kad dienpinigių gaus, kai tik atvyks čia. Visi labai ir labai [paryškinta Butkaus – H. Š.] reikalauja pinigų²⁰, – sunkią gastrolių užkulisių situaciją aprašė Adolfas Butkus. Kadangi Valstybės teatro vadovybė dėsė išsiųsti pinigus, skirtus artistų dienpinigiams, kilo didelis šokėjų nepasitenkinimas, išlietas visų baleto artistų pasirašytame laiške teatro direktoriui. Šis nerimastingas laiškas, bylojantis apie chaotišką gastrolių organizavimą, unikalus tuo, jog išsaugojo beveik visų to meto baleto artistų autografus²¹.

Gastrolierių ūpą taisė palankūs atsiliepimai apie baleto pasirodymus: „Turėjome jau tris spektaklius. Visi praėjo kuo geriausiai. Mūsų gastrolės padarė labai didelę propagandą mūsų šaliai“²², – iš Monte Karlo į Kauną rašė A. Butkus, tačiau įvairūs rūpesčiai jį kankino iki pat gastrolių pabaigos. Likus porai dienų iki paskutinio spektaklio, A. Butkus išsiuntė dar vieną laišką, kuriame rašė: „Praėjo jau tiek daug laiko, o aš iš Valstybės teatro direkcijos negaunu nei dienpinigių, nei instrukcijų. Finansinis stovis kritiškas“²³.

Valstybės teatro baleto artistai Monte Karle šoko nuo 1935 m. sausio 16 d. iki 31 d.²⁴, Kauno spauda džiaugėsi sėkmingomis gastrolėmis: „Į Monte-Carlo išvykęs gastroliuoti mūsų baletas turi gražus pasisekimo. Vietinė spauda labai teigiamai gastrolierius įvertino. Afišose ir spaudoj skelbiama, kad tai Lietuvos operos baletas, o ne rusų, kaip buvo anksčiau paskelbę savo prospekte“²⁵. Lietuvos baleto vardas nuskambėjo ir radijo bangomis: sausio 18 d. tarp 17 val. 45 min. ir 18 val. tiesiogiai iš Monte Karlo Niujorko ir San Francisko radijo klausytojams buvo transliuojama laida „Rien ne va plus“ (liet. „Statymai pasibaigė“) iš kazino, o penkios laidos minutės buvo skirtos Valstybės teatro baleto spektaklio – Aleksandro Glazunovo „Raimondos“ – muzikai, orkestrui dirigavo L. Hofmekleris²⁶.

Pirmųjų gastrolių organizavimo nesklandumai nebuvo greitai pamiršti. N. Bouchonnet laiške Valstybės teatro direktoriui Viktorui Žadeikai, parašytame priešpaskutinę viešnagės dieną, dar kartą išdėstė nemalonus nesusipratimus, kurie įgavo ir finansinę išraišką: Monte Karlo Kazino direkcija buvo nusprendusi net nesumokėti už vieną spektaklį, kad padengtų patirtus nuostolius; savo ruožtu N. Bouchonnet siūlė nedelsiant paduoti į teismą transporto kompaniją, dėl kurios ir kilo visa ši suirutė²⁷. Tame pačiame gana nemaloniame ir griežtame laiške N. Bouchonnet informavo ir apie galimą kitą viešnagę į Londoną: baleto trupė ten turėjo nuvykti vasario 15 d., o dekoracijas planuota gabenti tiesiai iš Monte Karlo – jos turėjo būti pristatytos vasario 14 dieną. Pateikusi praktiškų pasiūlymų

20 Adolfo Butkaus laiškas Valstybės teatro direktoriui, 1935 01 17. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 11. L. 68 a. p.

21 Valstybės teatro baleto artistų laiškas teatro direktoriui, 1935 01 17. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 11. L. 69.

22 A. Butkaus laiškas Valstybės teatro direktoriui, 1935 01 20. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 11. L. 81.

23 A. Butkaus laiškas Valstybės teatro direktoriui, 1935 01 29. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 11. L. 83.

24 Parodyti trys „Raimondos“, po du „Kopelijos“ ir „Gulbių ežero“ spektaklius, du kartus rodyta vienaveiksmių baletų „Islamėjas“, „Karnavalas“, „Piršlybos“ bei „Šokių siuita“ programa.

25 Mūsų baleto sėkmingos gastrolės 1935 02 10. Nr. 6: 145.

26 Pierre Rocher. *Radiodifusion et Ballet Lithuaniens*. 1935 (iškarpa iš Olgos Malėjinaitės albumo. *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus*).

27 N. Bouchonnet laiškas V. Žadeikai, 1935 01 30. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 118. L. 58.

dėl gastrolių organizavimo, N. Bouchonnet taip pat prašė V. Žadeikos įgaliojimų pasirašyti išankstinę sutartį su „Alhambros“ teatru, taip pat derėtis dėl galimų baletų trupės išvykų į Ameriką, Belgiją, Vokietiją, Ispaniją ir Italiją 1935–1936 m. sezoną²⁸.

Londone, „Alhambros“ teatre, Lietuvos baletas šoko 1935 m. vasario 18 – kovo 16 dienomis²⁹. Prie trupės prisijungė ir B. Kelbauskas, kuris „su pasisekimu gastroliavo Monte-Karlo. Jo partnerė buvo garsioji Paryžiaus balerina Kirsanova. Jie abu buvo pakviesti [šokti] Monako princui ir švedų karaliui. Br. Kelbauskas gavo daug angažementų: į Paryžių, Italiją ir kt. Dabar jis išvykęs į Londoną. Čia jis šoks svarbiausias partijas su Nemčinova“³⁰.

Kartu su Lietuvos baletu savo lėšomis nuvykęs į Monte Karlą dailininkas Mstislavas Dobužinskis prisijungė prie trupės ir Londono gastrolėse. Epistoliarinio M. Dobužinskio palikimo tyrinėtojos Natalijos Dunajevos nuomone, tai, kad Valstybės neatras nesutiko įtraukti dailininko į vykstančiųjų sąrašus, šiek tiek pakenkė jo ir Valstybės teatro baletų trupės vadovo santykiams, nes, dailininko manymu, N. Zverevas „nepakankamai įtikinamai aiškino direktorijai, kad būtina jį komandiruoti, o gal dėl kažkokių priežasčių pats nenorėjo, kad jis tose gastrolėse dalyvautų“³¹. Dėl galimybės nuvykti į Londoną jis rašė N. Bouchonnet: „Jūs – vienintelė mano viltis! <...> Mano buvimas Londone būtinas, <...> vis dėlto aš sukūriau „Raimondą“ ir „Kopeliją“, ir „Nykštuką Grenadierių“, kuris siunčiamas iš paskos – ką tik baigiau dekoraciją, ir todėl aš, suprantama, nerimauju, kaip viskas pavyks <...> manau, kad <...> Londone užmegsiu svarbius ryšius ir galėsiu daug kuo padėti. Nesitikiu kokio ypatingo atlygio – deja, šį kartą jau nebegaliu vyksti ir gyventi savo sąskaita, ir man pakaktų ir to, kad būtų galima kaip nors apmokėti mano kelionę ir pragyvenimą“³².

Galbūt N. Bouchonnet tarpininkaujant M. Dobužinskis išvyko į Londoną – ten jam teko „skubiai nutapyti <...> baletų „Silfidės“ dekoraciją“³³. M. Dobužinskio korespondencijoje yra nemažai vertingų faktų apie Lietuvos baletų spektaklių refleksiją: „Kopelija“ sulaukė pačios didžiausios sėkmės, kviečia lenktis ir daug ploja, ir, atrodo, – gera kritika. <...> Apšvietimas stebuklingas, kitaip nepavadinsiu, kur kas geresnis, nei M[onte] Karle. Neįtikimas kiekis įvairiausių šviesos šaltinių. Balkono trečiajame aukšte visa prožektorių eilė, ir tai leidžia stebinančius efektus. Štai, „Kopelijaus dirbtuvė“ užlieta mėlynos šviesos, tamsu kaip pragare, bet viskas matyti“³⁴.

Dailininko laiškuose aprašyti įspūdžiai, kuriuos jis patyrė apsilankęs žinomos anglų šokėjos Marie Rambert teatro „Kopelijoje“ (beje, jos pavardė buvo minima ir tarp pirmojo Lietuvos baletų spektaklio Londono „Alhambroje“ – „Kopelijos“ – svečių): „Tai tiesiog siaubinga, palyginus su Zverevu „Kopelija“. Bjaurios dekoracijos ir kostiumai. Ir visiškai kvailas pastatymas ir režisūra – jokios poezijos. <...> Techniniu požiūriu šoko gerai, stipriau, tiksliau, nei mūsų šokėjai, bet tai ir viskas“³⁵.

28 Ten pat: l. 58 a. p.

29 Parodyti 7 „Raimondos“, 5 „Žizel“, 6 „Kopelijos“, 6 „Gulbių ežero“ spektakliai, 6 vienaveiksmių baletų „Silfidės“, „Piršlybos“, „Islamėjas“ vakarai bei 10 kartų šokta divertismentinė programa.

30 Baletistas Br. Kelbauskas 1935 02 24: 194.

31 Dunajeva 2010: 28.

32 M. Dobužinskio laiškas N. Bouchonnet, 1935. *LNB*. F. 30. Apr. 1. N 2413. L. 1–2. Pagal: Dunajeva 2010: 29.

33 M. Dobužinskio laiškas L. Girai, 1937 11 30. *LNB*. F. 6. N 113. Pagal: Dunajeva 2010: 29.

34 M. Dobužinskio laiškas J. Dobužinskajai, 1935 02 27 (Добужинский, М. В. Письма. Издание подготовил Г. И. Чугунов. СПб., 2001. С. 250–251). Pagal: Dunajeva 2010: 29.

35 M. Dobužinskio laiškas J. Dobužinskajai, 1935 04 04 (Добужинский 2001: 252). Dunajeva 2010: 30.

Gastrolės Londone vyko sklandžiau, nors neapsiėjo be nuotykių – vasario 27 d. teatro drabužinėje kilus gaisrui, sudegė 5 „Raimondos“ kostiumai, dar 2 buvo apgadinti – šios nelaimės pasekmės ėmėsi likviduoti M. Dobužinskis³⁶.

Šių gastrolių metu užmezgti nauji kontaktai, galvota apie gastroles Paryžiuje, Amerikos, Olandijos miestuose. Plačiai, bet ne visada tiksliai gastroles aprašinėjusi Lietuvos spauda baletu menininkus ėmė vertinti kaip Lietuvos kultūros ir valstybės ambasadorius, spaudoje su pasimėgavimu citavo atsiliepimus, gyviusius ne rusų, o lietuvių artistus: „Liapsusas“ šioj recenzijoje yra šis: „Piršlybose“ Niemčinova visai nedalyvauja; pirmąją rolę ten vaidina p. Jovaišytė-Olekienė, kurią „Times“ recenzentas palaikė Niemčinova. ‘Liapsus’ yra ir tas, kad „Piršlybų“ nuotakas, kurią šoka p. Jovaišytė, seserį pildo p. Malėjinaite, o ne p. Jovaišytė <...> Tiek čia gera, kad apie mūsų šokėjas gerai atsiliepiama ir nebeatskiriami jų nuo patentuotų šokikių, jei tik... nėra rankoje programos“³⁷.

Apie Lietuvos baletu viešnagę Londone smulkiai rašė *Lietuvos aidas*, pateikęs galbūt kiek pagražintą gastrolių vaizdą³⁷. Čia minimas ir dirigento L. Hofmeklerio nusiskundimas: esą Londono laikraščių korespondentai jį „apstatė“, „visai netiksliai atpasakoję jo pareikštas mintis“, „dėl interviu Londone <...> vienas nemalonumas“. Tikrąją L. Hofmeklerio žodžių prasmę būtų galima suvokti išsamiai išstudijavus baletu gastrolėms skirtas Londono publikacijas. Kaip ir Monte Karle, Didžiosios Britanijos sostinėje baletu viešnagę padarė „milžinišką reklamą: reklamų lentos, požeminiai traukiniai, centre ir priemiesčiuose visur plakatai, kad tada ir tada bus Lietuvos baletu spektaklis“. Pateikiami ir įspūdingi skaičiai – spektakliai rodyti salėje, kurioje telpa 3 000 žmonių (kai Valstybės teatre – apie 700), ir ji visada buvo pilna arba artipilnė, o bilietai kainavo po 4 svarus (pagal tuometinį kursą – 120 litų). Po spektaklio baletu artistams tekdavo dalinti autografus. Per gastroles parodyti 32 spektakliai: trečiadieniais ir šeštadieniais – po du; tad baletas dirbęs kaip „fabrikas“, juo labiau kad teko taikytis prie anglų publikos reikalavimų: „anglai nemėgstą pertraukų, nes pertraukų metu iš savo vietų nesikelia, o užkandžių ir saldumynų atneša prie sėdinčiųjų. Taigi jei pertrauka ilgesnė kaip 7–8 min., jau publika ir pradeda nerimauti. Kam reikėdavę persirengti, tai jau sunku būdavę suspėti“. Taip pat pažymėta, kad anglai mėgsta „lengvą baletą. Pav., „Raimondos“ jau anglams sunkiau žiūrėti“³⁸.

L. Hofmekleris *Lietuvos aido* korespondentui taip pat pasakojo, kad „iš pradžios dalis spaudos abejingai arba ir su tam tikra tendencija apie Lietuvos baletu spektaklius rašydavus“ – manyta, kad norėdama palaikyti savo baletu menininkus. „Bet paskui spauda pradėjusi objektingiau rašyti ir rašydavusi daug“, o spektaklių recenzijas rašė „specialistai“.

Po paskutiniojo spektaklio Londone uždangą teko kelti „bent 20 kartų“, „publika plojo ir šaukė bravo; tai buvo tokios ovacijos, kokių dar niekur mūsų baletui neteko patirti“. Pranešama ir apie tai, kad „P. Jovaišytė ir p. Kelbauskas <...> gavo angažementus gastrolėms solo partijoms“.

Intensyvus spektaklių grafikas nesutrukdė parengti naują spektaklį – būtent Londone buvo surepetuotas Didžiosios Britanijos reikalų patikėtinio Kaune Thomaso Prestono baletas „Nykštukas grenadierius“. Nepasimokius iš nesenų klaidų, „Nykštuko grenadieriaus“ dekoracijos ir kostiumai iš Kauno į Londoną buvo atsiųsti be jokių dokumentų, todėl baletu gastrolių Londone administratoriui V. Einoriui teko sugaišti nemažai laiko muitinėje³⁹.

36 V. Einoriaus laiškas Žadeikai, 1935 03 06. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 18. L. 125.

37 Apie Lietuvos baletu gastroles Londone 1935 03 23.

38 Ten pat.

39 V. Einoriaus laiškas V. Žadeikai, 1935 02 28. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 18. L. 112.

Spaudoje nušviečiama optimistinė gastrolių pusė slėpė ne vieną organizacinį nesklandumą – juos išsamiai aprašė Lietuvos „įgaliotas ministeris“ Didžiojoje Britanijoje Bronius Kazys Balutis 1935 m. kovo 6 d. laiške Lietuvos švietimo ministrui (kopijos išsiųstos Valstybės teatrui ir Užsienio reikalų ministerijai). Jame pripažįstama, kad gastrolių Londone, pasiūlymas buvo gautas netikėtai, tinkamai nepasirengus, ir trečiajai gastrolių savaitei prasidėjus dar nebuvo pasirašyta sutartis, nekalbant apie detales, susijusias su finansiniais klausimais – pirmiausia dėl atlyginimo baleto artistams. Kaip ir Monte Karle, taip ir Londone išskirtinę poziciją turėjo V. Nemčinova: jau atvykus į Londoną baleto gastrolių administratorius V. Einoris „gavo iš Kauno parėdymą, kad nekuriems baleto nariams <...> p. p. Zvierevui, Obuchovui ir Hofmekleriui <...> atlyginimas sumažinamas“⁴⁰. Šis „parėdymas“ sukėlė nemažai rūpesčių, nes „viršminėti asmenys atsisakė tokį parėdymą pripažinti teisėtu, ir, kas svarbiausia, pastatė jam sąlygas, arba jie gaus Kaune menamai sutartą atlyginimą, arba jie atsisako išeiti scenon – reiškia, kelia straiką“⁴¹. B. K. Balutis aiškina pataręs V. Einoriui mokėti N. Zverevui, A. Obuchovui ir L. Hofmekleriui jų reikalaujamą atlyginimą: „Tuo būdu išvengiama čia galimo skandalo, kuris turi atsiliiepti neigiamai scenoje, ir pagalios Teatras ir Valstybė niekuo tuo nenustoja, nes visi jie yra Kaune valstybės tarnautojai su algomis, ir Teatro direkcija turi pakankamų priemonių sąskaitų išlyginimui. Gi avantažas, esamomis aplinkybėmis, yra tame, kad jeigu jau „suteršti skalbiniai“ turi būtinai būti skalbiami, tai te jie būna skalbiami namie (Kaune), o ne svetur (Londone)“⁴². B. K. Balučio laiške taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad gastrolėse dalyvaujantis B. Kelbauskas pagal atlyginimą (5 svarai per savaitę) neturėtų būti prilyginamas paprastiems kordebaletu artistams: „Aš esu patėmijęs, kad p. Kelbauskas, kaipo solistas, buvo minimas, ir palankiai [pabraukta Balučio – H. Š.] minimas tarp labai nedaugelio kitų artistų“⁴³.

Lietuvos diplomato laiške įdomiai nušviečiama gastrolių refleksija Londono spaudoje, taip pat blaiviai įvertinamas Lietuvos baleto meninis lygis: „Kritikos, ypač iš pradžių, buvo visokios, bet abelnai viską pasvėrus, kritikos pliusai perviršija minusus. Ji, tinkamai dalyką organizavus, būtų galėjusi būti dar geresnė. Bet to nepadaryta ir dėl laiko prisirengimui stokos, ir dėl įvairių kitų priežasčių. Nekurie laikraščiai, kaip yra įprasta, laukė tam tikrų „patepimų“ ir jų negavo. Kai kurie „artistiniai kritikai“ laukė tam tikrų „priėmimų“ – ir jų nesulaukė. Šalia to, tuo pačiu laiku Londone eina iš viso trys baletai, o netrukus atvyksta dar viena rusų baleto trupė (Basilevo) su senais ryšiais ir pripratusi prie „bizniško“ reikalo vedimo, ne jos interesuose yra, kad kokia tai nauja trupė nuskintų visus laurus. <...> Ir visgi, nepaisant viso to, mūsų Baletas su kiekviena savaite vis pasekmingiau sau kelią skina. <...> Čia tenka pasakyti, kad jeigu taip yra, tai tame yra didžiausis p. Nemčinovos nuopelnas. Ji viską išneša ant savo pečių ir išgelbsti net tas situacijas, kurios be jos susilauktų, ką rusai vadina „polnago provala“ [rus. visiškos nesėkmės – H. Š.]. Nes reik atvirai pasakyti, kad mūsų corps de ballet sulyginamai yra dar labai žaliokas ir tarp jo ir p. Nemčinovos yra milžiniškas tarpas, kuris negali būti net ir nespecialisto nepastebėtas“⁴⁴.

Gastrolės Monte Karle ir Londone jau gerokai vėliau trumpai aprašė ir Biržuose gimęs baleto artistas Nikolajus Beriozovas, 1931–1935 m. taip pat šokęs Valstybės teatre. Jo

40 B. K. Balučio laiškas Švietimo ministrui, 1935 03 06. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 118. L. 126.

41 Ten pat: l. 127.

42 Ten pat: l. 128.

43 Ten pat.

44 Ten pat: l. 129.

teigimu, Londono kritikai Lietuvos baleto spektaklius įvertino labai santūriai, „vienas jų netgi pareiškė, kad Lietuvos baleto buvo per anksti atvykti į Londoną“⁴⁵. Pasak jo, dėl to V. Nemčinova, A. Obuchovas ir N. Zverevs nebeprasirašė kontrakto su Valstybės teatru. Tačiau rusų baleto menininkai jau anksčiau buvo planavę išvykti iš Kauno – apie tai V. Nemčinova sakė Rygos laikraščio *Segodnia* korespondentui V. G. dar būdama Londone⁴⁶. Nuo 1935 m. pavasario ji dirbo Monte Karlo trupėje „Balett Russe de Monte Carlo“.

Lietuvos laikraščiuose šmėžavusią informaciją, jog po sėkmingų gastrolių Londone Lietuvos baletas sulaukė kitų šalių impresarijų dėmesio, patvirtina dar vasario 16 d. į „Alhambros“ teatrą atsiųstas olando Edwardo Bambergo, kaip skelbia jo prisistatymas – „Varjetė eksperto, pramogų patarėjo“, laiškas, kuriam klausama, ar nuo kovo 21 d. trupė nesutiktų pasirodyti Olandijoje, prašoma atsiųsti gastrolių sąlygas, o jas gavus žadama atvykti į Londoną derėtis dėl detalių⁴⁷.

Lietuvos baleto gastrolių Monte Karle ir Londone organizavimo vadybiniai nesklاندumai Valstybės teatro administraciją lydėjo mažiausiai pusmetį. 1935 m. balandį N. Bouchonnet parašė laišką N. Zrevui („Rašau jums, nes Jūsų direkcija nėra atsakiusi nė į vieną mano laišką“) – dėl laiku nepristatytų dekoracijų buvo areštuota Marselio transporto kompanijai priklausiusi 12 695 frankų suma, o kadangi areštas taip ir nebuvo anuliuotas, ši kompanija padavė N. Bouchonnet į teismą, reikalaudama ne tik anuliuoti areštą, bet ir papildomai sumokėti 10 000 frankų baudą. Kad būtų išvengta baudos, buvo būtina skubiai gauti dekoracijų ir kostiumų aprašo originalą, kuris buvo likęs pas A. Butkų⁴⁸.

Londono gastrolių reikalai buvo tvarkomi iki pat 1935 m. rudens – Valstybės teatras turėjo nusiųsti Anglijos mokesčių inspekcijai su gastrolėmis susijusių išlaidų ataskaitą, kuri turėjo būti pateikta per gastroles organizavusią N. Bouchonnet⁴⁹. Derinant šiuos klausimus buvo konsultuojamasi dėl naujo Valstybės teatro baletmeisterio: N. Bouchonnet rašė nesiūlant nei Boriso Romanovo, nei Bronislavos Nižinskos – jų honorarai siekia 15 000 frankų per mėnesį, bet galinti rekomenduoti Fiodorą Vasiljevą (jis jau buvo dirbęs Kaune), o labiausiai – Niną Kirsanovą, buvusią Belgrado operos baletmeisterę⁵⁰. N. Kirsanova į Kauną atvyko tik po kelerių metų, B. Kelbausko pakviesta statyti Nikolajaus Čerepnino baletą „Piramidės paslaptis“.

Valstybės teatro baleto trupės gastrolės Monte Karle nutiesė gastrolių maršrutą į Londoną, tačiau Didžiosios Britanijos sostinėje gautais pasiūlymais nebuvo pasinaudota. Galbūt taip įvyko dėl XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje paastrėjusios Lietuvos respublikos ūkio krizės, gal dėl menkų to laikotarpio Valstybės teatro direkcijos organizacinių gebėjimų. Labiausiai tikėtina priežastis, kad iš Kauno išvykus V. Nemčinovai, A. Obuchovui ir N. Zrevui, Lietuvos baletas neteko ryškių, tarptautiniame kontekste žinomų lyderių, kurie būtų galėję dominti tarptautinių gastrolių organizatorius.

Gauta 2011 05 02
Parengta 2011 05 16

45 Березов 1983: 117.

46 В. Г. В Лондоне остались прекрасные воспоминания о гастролях литовского балета. *Сегодня* (iškarpa iš Olgos Malėjinaitės albumo. *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus*).

47 E. Bambergo laiškas, 1935 02 16. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 118. L. 86.

48 N. Bouchonnet laiškas N. Zrevui, 1935 04 01. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 91.

49 N. Bouchonnet laiškas V. Žadeikai, 1935 09 08. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 114. L. 99.

50 Ten pat.

Literatūra

1. Apie Lietuvos baleto gastroles Londone. *Lietuvos aidas*. 1935 03 23.
2. Balletistas Br. Kelbauskas. *Naujoji Romuva*. 1935. 8.
3. Dunajeva, N. Mstislavas Dobužinskis ir Lietuvos baletas. *Krantai*. 2010. Nr. 4.
4. Kas nedirba, tas neklysta. *Lietuvos aidas*. 1933. 6.
5. Lietuviška baletomanija, arba nusidavimai apie susipamfletinusius profesorius. *Naujoji Romuva*. 1933. 122.
6. Meno žinios. *Lietuvos žinios*. 1927 09 21: 4.
7. Mūsų baleto sėkmingos gastrolės. *Naujoji Romuva*. 1935: 6.
8. Ruzgaitė, A. *Prisiminimų blyksniai*. Vilnius: Tyto alba, 2010.
9. Tema ir variacijos. *Naujoji Romuva*. 1933. 50.
10. Valstybės baleto visas ansamblis. *Naujoji Romuva*. 1934. 205-6.
11. Березов, Н. *Жизнь и балет*. Лондон, 1983.

Helmutas Šabasevičius

Guest performances of ballet company of Lithuanian State Theatre in Monte Carlo and London in 1935

Summary

The guest performance of the Ballet Company of Lithuanian State Theatre, which took place in Monte Carlo and London in 1935, is the exceptional cultural event of the history of Lithuanian theatre in the interwar period. It was organised with the help of Russian ballerina Vera Nemtchinova.

The Lithuanian Ballet company performed in Monte Carlo in January 16–31, 1935, presenting three performances of “Raymonda” by Alexander Glazunov, two performances of “Coppelia” by Leo Delibes, two performances of “Swan Lake” by Pyotr Tchaikovsky and two performances of one-act ballet “Islamey” by Mily Balakirev, “Carnival” by Robert Schumann, “Matchmaking” by Balys Dvarionas and “Suite of Dance”. In the “Alhambra” hall of London the guest performances took place on February 18–March 16 with seven performances of “Raymonda”, five performances of “Giselle” by Adolphe Adam, six performances of “Swan Lake”, six performances of one-act ballets “Les Sylphides” by Frederic Chopin-Alexandre Glazunov, “Matchmaking” and “Islamey” and ten programs composed of different ballet pieces.

The tour in London was organised while performing in Monte Carlo, but the invitation, presented to the Lithuanian Ballet Company during its tour in London was never used because of the approaching crisis of Lithuanian economy or poor managerial abilities of Kaunas State theatre, but most of all because after the tour in London the leaders of the Lithuanian Ballet company – Russian dancers Vera Nemtchinova, Anatoly Obukhov and Nikolay Zverev – decided to leave Lithuania, and the ballet company lost internationally renowned ballet artists able to attract the attention of the organisers of the international tours.

KEY WORDS: ballet, choreography, international tours, state representation, theatre management